

SURNAMELERDE GÜREŞE DAİR BİLGİLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

INFORMATION ABOUT WRESTING IN SURNAMES AND THEIR ANALYSIS

Mehmet DERVİŞOĞLU*

ÖZ: Osmanlı döneminde padişah çocuklarının doğum ve sünnet törenleriyle padişah kızlarının düğün törenlerini anlatan surnameler Osmanlı Türklerinin şenlikleri hakkında verdikleri bilgilerle dönemin sosyo-kültürel tarihi için birinci elden kaynak olma özelliği göstermektedir. Giyim kuşam özellikleri, çeşitli düğün ve sünnet gelenekleri, seyirlik oyunlar gibi pek çok konuda bilgi bulabildiğimiz surnamelerin konularından biri de binicilik, okçuluk, matrak, cirit, güreş gibi muhtelif spor gösterileridir. Bu çalışmada 1582 ile 1858 yılları arasında yazılan ve şimdiye kadar tespit edilebilen yirmi bir surname metni ve *Surnâme-i Hümayûn*'da (İntizâmî surnamesi) Nakkaş Osman tarafından ve Vehbî surnamesinde Levnî tarafından çizilen minyatürler üzerinde inceleme yapılmıştır. Çalışmada söz konusu surnamelerde geleneksel sporumuz güreşle ilgili unsurlar tespit edilerek bunlar üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan incelemede güreşin icracıları ve bunların kılık kıyafetine dair bilgiler; güreşlerin niteliği, güreş oyunları, cazgırın yağlı güreşteki fonksiyonu, salavatlama, pehlivanların piri, unutulmuş güreş terimleri, Osmanlı şenliklerinde pehlivanların haricinde güreş yapan insanlar ve güreştirilen hayvan ve nesnelere gibi konularda bilgi ve değerlendirmeye yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Surname, şenlik, spor, pehlivan, güreş geleneği.

ABSTRACT: *Surnames is a literary genre describing the birth and circumcision ceremonies of the sultan's children and the wedding ceremonies of the sultan's daughters during the Ottoman period. They show the feature of being a first-hand source for the socio-cultural history of the period with the information they provide about the festivities of the Ottoman Turks. One of the subjects of surnames, where we can find information on many subjects such as dressing features, various wedding and circumcision traditions, spectacle games, is various sports shows such as horse riding, archery, javelin, wrestling. In this study, examinations have been made on twenty-one surname texts written between 1582 and 1858 and that have been determined so far. In addition, miniatures drawn by Nakkaş Osman in Surname-i Hümayun (Surname of İntizami) and by Levnî in surname of Vehbi were examined. In the study, elements related to wrestling, our traditional sport, were determined in the aforementioned surnames and evaluations were made on them. In the study, information and evaluation were given on the following subjects: the wrestling performers and their dressing informations; The characteristics of wrestling, wrestling games, the function of announcer (cazgır) in oil wrestling, the tradition of salawat, sage of wrestlers, forgotten wrestling terms, people who wrestled in Ottoman festivals other than pehlivans, and animals and objects wrestled.*

Keywords: Surname, festival, sport, wrestler, wrestling tradition.

* Dr. – Trakya Üniversitesi Türk Dili Bölümü / Edirne - mvdervisoglu@hotmail.com (Orcid ID: 0000-0001-5145-2988)

This article was checked by Turnitin.

Giriş

Surname kelimesi sözlükte “düğün, velime, şehriyân, ziyafet, şenlik” anlamına gelen Farsça sur kelimesinin “mektup, yazılı belge vb.” anlamındaki nâme kelimesiyle birleşmesinden oluşarak Osmanlı döneminde padişah çocuklarının doğum ve sünnet törenleriyle padişah kızlarının düğün törenlerini anlatan manzum, mensur ya da manzum-mensur karışık yazılan eserlerin genel adı olarak kullanılmıştır (And, 1994: 71; Arslan, 2008: 23; Aynur, 2009: 565). Surnâmeler Osmanlı sarayının ve toplumunun belirli günlerdeki hayatını, zevk ve eğlence anlayışını, kıyafetlerini, törenlerini, mûsikisini, oyun ve eğlence şekillerini, dönemin geleneklerini anlatması bakımından kültür tarihi, sosyoloji ve halk bilimi vb. ilmi disiplinler açısından kaynak değeri taşımaktadır (Arslan, 2008: 31; Aynur, 2009: 565).

Surname türünün müstakil bir hal alması XVI. yy’a tesadüf etmektedir. Mehmet Arslan bugüne kadar tespit edilen ilk müstakil surname örneğinin Gelibolulu Mustafa Âlî’nin *Câmi’u’l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr* isimli eseri olduğu belirtirken (Arslan, 2008: 30) *Ferâhî surnamesi* üzerine çalışma yapan Mehmet Özdemir 1582 şenliğini konu alan surnamelerin istinsah tarihlerini göz önünde bulundurarak bu bilginin güncellenmesi gerektiğini, bu anlamda ilk müstakil surname örneğinin *Ferâhî surnamesi* olduğunu ifade etmektedir (Özdemir, 2016: 15-16). Son müstakil surname ise 1858 yılında Abdülmecid’in kızlarının düğününü anlatan Nâfi’nin *Surnâme-i Selâtîn* veya *Peyâm-ı Sûr* adıyla anılan surnamesidir (Arslan 2008: 30, Alvan, 2020:2). Çeşitli araştırmacılarca yapılan çalışmalara göre Türk edebiyatında yirmi bir adet surname kaleme alındığı tespit edilmiştir.¹ Bu surnamelerin her biri hakkında bilgi vermek çalışmamızın hacmini yersiz bir şekilde arttıracığı için incelediğimiz surnameleri ifade edebilmek adına sadece kısa muhtevasını ve yazarlarının ismini kronolojik olarak vermekle yetineceğiz. Tespit edilen surnameler şu şekildedir: 1582 III. Murat’ın şehzadesi III. Mehmet için yapılan sünnet düğününü anlatan Gelibolulu Mustafa Âlî, İntizâmî, Ferâhi ve Kadîmî’nin surnameleri; 1675 yılında IV. Mehmet’in şehzadeleri Mustafa ve Ahmet için yapılan sünnet düğünü ve kızı Hatice Sultan’ın düğününü anlatan Nâbî ve Abdî surnameleri; 1710 yılında II. Mustafa’nın kızı Safiye Sultan’ın düğününü anlatan müellifi bilinmeyen iki surname; yine 1720 yılında III. Ahmet’in şehzadeleri ve Sultan II. Mustafa’nın kızları Ayşe Sultan ile Emetullah Sultan’ın düğünlerini anlatan Vehbî ve Hazîn surnameleri; 1724 yılında III. Ahmet’in kızları Ümmü Gülsüm, Hatice ve Atika Sultanların düğününü anlatan müellifi bilinmeyen bir surname; 1759 yılında III. Mustafa’nın kızı Hibetullah Sultan’ın doğumunu anlatan *Haşmet surnamesi*, 1776 yılında I. Abdülhamit’in kızı Hatice Sultan’ın doğumunu anlatan *Melek İbrahim surnamesi*; 1834 yılında II. Mahmut’un kızı Saliha Sultan’ın düğününü anlatan Rif’at, Es’ad surnameleri ve müellifi bilinmeyen bir surname, 1836 yılında II. Mahmut’un kızı Mihrimah Sultan’ın düğünü ile şehzadeleri Abdülmecid ve Abdülaziz’in sünnetlerini anlatan

¹ Bk. (Atasoy, 1997; Atıl, 1999; Tulum, 2008; Arslan, 2008-2011; Özdemir, 2016; Alvan, 2020).

Lebib, Hızır surnameleri ve müellifi bilinmeyen bir surname; 1847 yılında Abdülmecid'in şehzadeleri Mehmet Murat ve Abdülhamit sünnet düğününü anlatan *Tahsin surnamesi*; 1858 yılında Abdülmecid'in kızları Cemile Sultan ve Münire Sultan'ın düğünlerini anlatan *Nâfi surnamesi*.

Hemen her toplumda olduğu gibi bayramlar, mevsimlik törenler vb. gibi süreli ve sürekli şenliklerin yanında yukarıda ifade ettiğimiz amaçlarla sarayın ve halkın ortaklaşa tertip ettiği ve katıldığı şenlikler Osmanlı'da da yapılmış; bu amaçla şiir, müzik, dans, renk ve çizgi sanatçıları el ele vermişler; ortak bir amaç için bütün hayal ve bulgu güçlerini ortaya dökmüşlerdir (And, 1959: 9). Osmanlı şenlikleri bu anlamda o kadar zengindir ki Avrupalı misafirler Türklerin bu konudaki üstünlüklerini eserlerinde konu etmişlerdir (And, 1959: 33).

1. Surnamelerde Güreş

Çalışmanın sınırları bağlamında diğer gösteriler bir tarafa bırakılacak olursa şenliklerde pek çok sportif faaliyete yer verilmiş ve surnamelerde bunlarla ilgili bilgiler aktarılmıştır. Bunlar arasında maratona benzer geniş katılımlı yaya yarışları, at yarışları, matrak oyunu, cirit oyunu, kabak oyunu, cündilik, halka oyunu, gürzbazlık, çemberbazlık, taklabazlık, güreş gibi sportif faaliyetler bulunmaktadır (Arslan, 2008: 270-283; Kavlu, 1993: 49-63). Surnâme yazarları kimi zaman bu faaliyetlerden bazılarını ön plana çıkararak detaylı bir şekilde anlatmışlar kimi zaman da bunlardan kısaca söz etmekle yetinmişlerdir. Bu sportif faaliyetler arasında güreş oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Zira güreş sadece sarayın himayesinde tertip edilen şenliklerde değil halk tarafından organize edilen düğün, bayram vb. gibi hemen hemen tüm kutlamalarda icra edilen bir spor faaliyeti olarak dikkat çekmektedir. Hatta güreş, günümüzde olduğu gibi tarihte de kendine has organizasyonlarla başlı başına bir şenlik sebebi olmuştur.

Çin'in batı sınırında, Ordos bölgesinde bulunan ve MÖ 7. yüzyıla tarihlenen tunç kemer tokası üzerinde güreşen iki alp tasviri ve daha bu tarihlerde Türklerin sporu Pi-yung Alplik Teşkilatı çerçevesinde kurumsallaştırması (Yıldıran, 1996: 51, Güven, 1999: 22) Çin yıllıklarında MÖ 2. yüzyıldan itibaren "toslaşma" şeklinde işaret edilen güreşin Türkistan'da yeni yılın ilk günlerinde yapıldığının ifade edilmesi (Eberhard, 1940: 211) güreşin Türklerde çok eski bir spor ve eğlence geleneği olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Türkler güreşi milli bayram, şenlik, düğün gibi sadece eğlence amaçlı organizasyonlarda değil Hunlarda olduğu gibi matem törenlerinde halkın tasesını dağıtmak amacıyla da yapmışlardır (Yıldıran, 1996: 51). Nitekim Manas Destanı'nda Köketay'ın yoğ töreninde güreş yapıldığı görülmektedir (İnal, 1992: 67).

Güreş, Türk kültüründe bir taraftan spor, eğlence ve askerî eğitim işleviyle ilişkilendirilirken diğer taraftan çeşitli halk anlatılarında erginlenme sınavı ya da geçiş dönemlerinden biri olan evlilik törenlerinde kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir sosyal norm olarak da

görülmektedir (Koç, 2016: 253). Bu bağlamda özellikle eski Anadolu düğünlerinin olmazsa olmazı güreşler sadece seyirlik bir faaliyet olarak düşünülmemelidir. Zira evlilik törenlerinde yapılan törensel şiddetlerin temelini bakıldığında birçok uygulamanın eski evlilik biçimlerinin simgesel gösterimi olduğu görülebilir. Anadolu'da gelin alma sırasında gelin odasının kapısının açılmaması, çeşitli oyunlar ve yarışlar, damadın babasına ve oğlan evinin erkeklerine zorluklar çıkarılması ve yapılan çeşitli eziyetler zorla kız almanın kalıntıları olarak değerlendirilebilir. Bu tür direnmelerle birlikte düğünlerdeki güreşler egzogami evliliklerdeki savaş ve barışların düğünlere yansıyan bir nevi oyun ve eğlence biçimleri olarak okunabilir (Koç, 2016: 262-263). Bunun en açık örneklerini kimi bölgelerimizde uygulanan kaynana-kaynata güreşleri² teşkil etse de farklı rakiplerin düğün kapsamında yaptıkları güreşlerin de bu bağlama dahil edilebileceği dolayısıyla düğünlerle ilgili şenliklerdeki güreşlere diğer faaliyetlerden farklı olarak bu gözle de bakılması gerektiği kanaatindeyiz.

İncelediğimiz yirmi bir surnameden on biri evlilik, altısı sünnet, ikisi hem sünnet hem evlilik törenlerini, ikisi de padişah kızlarının doğumunu anlatmaktadır. Bu surnameler içerisinde güreşler hakkında en teferruatlı bilgi veren surnameler İntizâmî, Ferâhî, Kadîmî ve Vehbî'nin surnameleridir. Âli, Nâbî, Rıf'at, Es'at, Hızır, Tahsin, Abdî, Haşmet, Nâfî surnamelerinde güreşler hiç mevzu bahsedilmezken Melek İbrahim surnamesinde doğumla ilgili şenliğin sadece üçüncü ve dördüncü günü güreş yapıldığından ve pehlivanlara ihstanda bulunulduğundan bahsedilmektedir (Arslan, 2011a: 107). Yine III. Ahmet'in kızı Fatma Sultan'ın düğününü ve III. Ahmet'in diğer kızı Ümmügülsüm Sultan'ın nişan törenini anlatan müellifi belirsiz surnamede de şenliğin sekizinci ve dokuzuncu günlerinde padişahın Kağıthane'ye teşrif ederek burada pehlivan güreşlerini izlediğine dair bilgi bulunmaktadır (Arslan, 2011a: 352-353). Sultan II. Mustafa'nın kızı Safiye Sultan'ın düğününün anlatıldığı yine müellifi bilinmeyen surnamede padişahın sarayda pehlivan güreşlerini izlediği özellikle belirtilirken (Arslan, 2011a: 373) II. Mustafa'nın kızlarından Emine Sultan ve Ayşe Sultan'ın düğünlerini anlatan müellifi bilinmeyen surnamede (Arslan, 2011a: 398) ve Sultan III. Ahmet'in kızları Ümmü Gülsüm, Hatice ve Atike Sultanların düğünlerini anlatan müellifi bilinmeyen surnamede sadece güreşlerin yapıldığına dair bilgi bulunmakta (Arslan, 2011a: 428) ancak güreşler ve pehlivanlarla ilgili detaylı bilgi verilmemektedir.

Bu çalışmada hedeflenen, hakkında oldukça sınırlı tarihî bilgi bulabildiğimiz geleneksel güreş sporumuz hakkında surnamelerde verilen bilgileri tespit ve tahlil etmek, bu bilgilere görünürlük kazandırarak bu

² Geniş bilgi için bk. (Koç, 2016),

alandaki yapılacak çalışmalara veri sağlayabilmektedir.³ Surnamelerde güreşle ilgili verilen bilgilerin değerlendirilmesini şu şekilde yapmak mümkündür:

1.1. Pehlivanlar

Surnamelerde güreş sporunu icra edenler “güreşçi”, “pehlivan” ve “küştigâr” kelimeriyle ifade edilmekte ve bunların görünüşleri, mensubiyetleri, isimleri, kılık kıyafetleriyle ilgili bilgiler verilmektedir. İntizâmî, surnamesinde pehlivanların heybetli görünüşlerini anlatabilmek için mübalağa sanatından istifade ederek pehlivanlardan şu şekilde bahseder: “Her biri insana benzer devlerdir. Enseleri öyle kalındır ki her kucağa sığmaz, kafaları bir kubbeye anca sığar, durdukları yerde ayakları demirden bir dağ sütunu gibidir. İran’ın efsanevi pehlivanlarından Kahraman-ı Katil’in⁴ pençelerini kat kat, kolunu da bağlayıp istedikleri gibi burarlar. Bir sıkımla parmak kırar, tırnak dökerler. Filin başına bir yumruk vursalar tepesini dağıtırlar. Kükremiş bir aslana veya öfkeli bir kaplana bir tokat vursalar kedi gibi dokuz takla attırırlar” (Arslan, 2009a: 440). Ferâhi de pehlivanları İntizâmî’ye benzer şekilde tarif etmektedir (Ferâhî, 2016: 270-271).

Şenlikte güreş yapan pehlivanlar diğer bazı gösterilerde olduğu gibi başka yerlerden davet edilmemişlerdir. Bunlar İstanbul’daki güreşçi tekkelerinin müntesiplerindedir. *Ferâhî surnamesinde* pehlivanlar için *âsitâne-i sa adet-âşiyâne bendelerinden ve küşt-gîrlerinden (...) her biri bir iklimde hasıl olmuş ve mülk ü diyar içinde iştiâr u i’tibâr bulmuş* ifadesini kullanarak pehlivanların ülkenin farklı yerlerinden gelmiş ancak İstanbul’da ikamet etmekte olduklarını (Ferâhî, 2016: 246/337) İntizâmî de pehlivanların güreşlerini anlatırken yaptıkları oyunlardaki maharetlerinin *küştî-gîrler tekyesinden sâhib-i post tekye-nişînleri himmetünle* olduğunu söyleyerek pehlivanların güreş tekkelerinin mensupları olduğunu ifade etmektedir (Arslan, 2009a: 440). Ancak surnamelerde bu pehlivanların İstanbul’da bulunan Pehlivan Şüca Tekkesine mi, Pehlivan Demir Tekkesine mi (Dervişoğlu, 2013: 98-99) ya da her ikisine mensup pehlivanlardan mı olduklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Şenliklerde güreşen pehlivanların isimleriyle ilgili bilgi veren tek surname Vehbî surnamesidir. Vehbî, şenliğin sekizinci gününde (25 Eylül 1720) Zünnunoğlu ile Keskinioğlu, Üsküdarlı Kara Osman ile Çuhadar Abdi’nin güreşip birbirlerine üstünlük sağlayamayınca baş başa bir vuruşmaya geçtiklerini bunun sonucunda Keskinioğlu ile Kara Osman’ın bu vuruşmaya dayanamayıp yere düştüklerini ifade etmektedir (Arslan, 2009b: 275). Vehbî’nin burada pehlivanların birbirlerine üstünlük sağlayamayınca

³ Surnamelerde güreş konusunu ele alan başka çalışmalar da bulunmaktadır ancak bu çalışmalarda ele alınan surname sayısı oldukça sınırlıdır ve güreşle ilgili bilgiler değerlendirilmemiştir. Bk. (Kavlu, 1993; Yıldırım vd., 2002; İmamoğlu vd., 2012).

⁴ İran hurâfâtına göre Pişdâdiyân sülâlesinden Şah Tahmurs’un oğlu olan Rüstem-i Zâl gibi meşhur ve Kahraman-ı Katil lakâbiyle anılır bir pehlivandır. Devler tarafından büyütüldüğüne ve devlerden çok daha güçlü olduğuna inanılır (Onay, 2009: 266).

ikinci bir mücadele şekli gibi ifade ettiği “baş başa müdarebe”yle kasti kanaatimizce güreşin daha yüksek bir tempoda devam ettiği ya da güreşin uzamasından dolayı sıradaki gösteriler için pehlivanların daha müsait bir yere alınmış olmasıdır.

Surnamelere ve surnamelerde Nakkaş Osman ve Levnî tarafından çizilen minyatürlere bakarak pehlivanların kıyafetleri hususunda da bilgi edinmek mümkündür. İntizâmî pehlivanların güreşlerini bitirip padişahı selamlayarak meydandan ayrılışlarını şu şekilde tasvir etmektedir: *Gitmek mahallinde külâhları gibi iki kat olup büküldiler.* (Arslan, 2009a: 434) Buradan anlaşıldığına göre pehlivanlar ikiye katlanan bir başlık takmaktadırlar. 1551 'de İstanbul'a gelen Fransız coğrafyacı Nicolas de Nicholay da, *Les Quatre Premiers Livres des Navigations et Pérégrinations Orientales* isimli eserinde pehlivanların başlarına siyah kadifeden bir başlık taktıklarını belirtmektedir (Üçel Aybet, 2010: 177). Metin And Nicholay'dan yaptığı tercümede bu başlıkların Polonya ve Gürcü beylerinin başlıkları gibi kukuleta şeklinde olduğunu ifade eder (And, 1993: 270). Bu başlık tasviri Nakkaş Osman'ın *Surname-i Hümayun*'da çizdiği minyatürde omuzunda yağ tulumu tutan bir pehlivanın taktığı kukuleta şeklindeki başlıkla oldukça benzemektedir (Resim 1). Bununla birlikte Nicholay eserinde pehlivanlarla ilgili tasvirlerle de yer vermiştir. Bu tasvirlerden birinde bir pehlivanın taktığı başlık kukuleta şeklinde değil barataya benzer ikiye katlanmış silindirik bir şekle sahiptir (Nicolas de Nicolay, 1568: 102) (Resim 2). Aynı şekilde 1574 yılında İstanbul'daki gözlemleriyle *Oriental Costumes* isimli eserini ortaya koyan Lambert de Vos da *Guessi seu pelinander luctatores* başlıklı güreşen Türk pehlivanlar tasvirinde yerde pehlivanlara ait ikiye katlanmış silindirik iki başlık resmetmiştir (URL-1). (Resim 3)

Nakkaş Osman'ın çizdiği minyatürlere bakıldığında pehlivanlardan birinin omzunda mavi havlu benzeri bir kumaş görülmektedir. Nicolas de Nicolay, yukarıda bahsi geçen eserinde bu kumaştan şu şekilde bahsetmektedir: *Güreşini tamamlayan pehlivanlar terlerini kurularlar ve bundan sonra üstlerine açık mavi renkte pamuk çuhadan bir elbise giyerdi. Bu mavi renkli elbise onların forması gibiydi* (Üçel Aybet, 2010: 177) (Resim III). Metin And, Nicholay'ın metnini elbise olarak değil pehlivanların güreşten sonra terli bedenlerini sardığı mavi çizgili pamuklu bir kumaş şeklinde tercüme etmiştir (And, 1993: 270). Mavi kumaşla ilgili bir bilgiye de 1587 yılında Osmanlı'ya gönderilen Almanya elçilik heyetinde bulunan Reinhold Lubenau, günlüklerinde yer verir. Buna göre, 1587 yılında Türkiye yolculuğu esnasında Budin'de iki adam Lubenau'nun bulunduğu gemiye gelir ve güreş tutarlar, üstleri çıplaktır. Meşinden donları vardır ve mavi bir örtüye sarınmışlardır (Şahin, 2020: 93). Yine bu mavi kumaşı Lambert de Vos'un yukarıda bahsedilen eserinde çizdiği pehlivan tasvirinde de görmek mümkündür (Resim 3).

Nakkaş Osman'ın ve Levnî'nin çizdiği minyatürlerde pehlivanların güreşirken giydikleri belden aşağısını kapatan giysilerin bol ve dikişsiz

oldukları göz önünde bulundurulursa bunların kispet değil “tuman” olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Tumanlar hem Nakkaş Osman’ın hem Levnî’nin minyatürlerinde rakip pehlivanları ayırt etmek maksadıyla olsa gerek farklı renklerde tasvir edilmiştir.

Yukarıda bahsedilen görsel kaynakların hepsinde pehlivanların saçları yanlarından kazınmış ve baş üstünde bir tutam saç -perçem-bırakılmış şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Eski bir pehlivanlık geleneği olan bu uygulama Osmanlı döneminde de daha heybetli ve korkunç görünmek, düşmanın/rakibin yüreğine korku salmak için başın üstünde perçem bırakmak suretiyle yapılmıştır. Bunu yapan pehlivanlara da “perçemli pehlivan” denmiştir (Yüksel, 2018: 599).

1.2. Güreşlerin Niteliği

Nakkaş Osman’ın minyatüründe güreş meydanının kenarında bekleyen yine pehlivan giyimli, kukuleta şeklinde başlık takmış ve omzunda yağ tulumu tutan kişiden anladığımıza göre 1582 şenliğinde yapılan güreşlerin türü yağlı güreştir (Resim 1). Saray ve pehlivan tekkeleri çevresinde genellikle yağlı güreş yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda diğer şenliklerdeki güreşlerin de yağlı olarak yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. İntizamî şenliklerde yapılan pehlivan güreşlerinin şiddetini anlatabilmek için şairliğinin verdiği tüm imkanları kullanarak pek çok söz sanatına başvurmuştur. İntizamî’ye göre pehlivanların güreşi öyle bir derecede cereyan eder ki pehlivanlar rakiplerinin ab-ı ruyunu yani yüz suyunu dökerek izzet-i nefisinden taviz verdirip onları minnet ettirmek için kan ter içinde mücadele ederler. Bu mücadele esnasında kimi zaman kendilerinden geçip etrafa köpükler saçan bir deve gibi rakiplerine karşı tam bir hücum vaziyetinde saldırırlar kimi zaman da rakipleri için bir avuç toprak olsa dahi baş üzerinde yeri vardır derler. Öyle ki pehlivanların yaptıkları güreş oyunlarının zorluğundan göğün başkomutanlık, silahtarlık, kuvvetlilik ya da savaşçılık özellikleriyle bilinen (Onay, 2009: 329) gezegeni Merih’in bile bunların oyunları karşısında tahammülü, pehlivanların pes deyip güreşten caymaya takatleri kalmaz. Pehlivanlar güreş meydanında zamanın zorlu pençesini burup onu Merih gezegeninin ve Zühal yıldızının yanına sürmüşlerdir. Parmakla gösterilen güreşler seyircileri mest etmiştir (Arslan, 2009a: 301). Ferâhî de İntizâmî’yle benzer şeyler söylemekle beraber güreşçileri izleyen seyircilerin “Bizler bunca yıl yaşamışken, böylesine güngörmüşken bu şekilde güreş yapıldığını daha önce görmedik.” dediklerini aktarmaktadır. Hatta Ferâhî’ye göre güreşler öylesine şiddetlidir ki -mübalağa ettiği de göz önünde bulundurularak- kemiklerin bile kırıldığı olmuştur (Ferâhî, 2016: 270). İntizâmî güreşlerin gösteri güreşi olmadığını aksine kıran kırana güreşler yapıldığını anlatmak için pehlivanların onca zamandan beri şeyhlerinin huzurunda birbirinin sırtını yere getirmedikleri için birbirlerine bunca zamandır diş bilediklerini ve şenlik meydanında hasımlarıyla “Ya devlet başa ya kuzgun leşe” deyip güreştiklerini ifade etmektedir (Arslan, 2009a: 440). Ferâhî de pehlivanların padişahın

nazarında itibar sahibi olabilmek için var güçleriyle mücadele ettiklerini aktarır (Ferâhî, 2016: 270).

Özellikle İntizâmî ve Kadîmî'nin güreşlerden bahsederken sözlükte aldatmak, hile, tuzak vb. anlamlara gelen “âl” ifadesini kullanmaları dikkate şayandır. Her iki surname yazarının da güreşmek anlamına gelen fiillerden önce âl ifadesini [*âl ile ele götürüp* (İntizâmî, 2011: 245); *âl ile el alışur* (Arslan, 2009a: 301) *birbirin almağa âl itdiler* (Alvan, 2020: 72)] kullandıkları görülmektedir. Bir bakıma güreşlerin hile ile yapıldığını ifade eden İntizâmî ve Kadîmî güreş kelimesinin etimolojisine dair bir telmihte bulunmaktadırlar. Burada hileden anlaşılması gereken hileli/şikeli güreş değil pehlivanların güreş oyunlarında yaptıkları kurnazlıklardır. Bununla alakalı Evliya Çelebi *Seyahatname*'de Edirne Güreşçiler Tekkesini anlatırken buradaki pehlivanlar hakkında *Değme hal ile birbirine galip gelemeyip üç yüz altmış çeşit pehlivanlık hileleri yaparlar (...) Zira pehlivanlar arasında bilek gücü erlidir, ama hile yapmak erlikten erlidir. Zira atalar dilinde 'Erlik on, dokuzu hile' demişler* demektedir (Evliya Çelebi, 2006: 584). Yine 16. yy. ilim adamlarımızdan İbn-i Kemal de *Gerekdir hile erlik ile bile/ Ki erlik ondurur dokuzu hile* (Uğur, 1987: 82) şeklinde hilenin yani erlikte/pehlivanlıkta düşmanı alt etmek için kurnazlığın önemine temas etmiştir. Zira güreş kelimesinin kökeninde bulunan kür kelimesi de asi, hilekâr, töreden kaçan, cesur, yiğit, güçlü gibi anlamlara gelmektedir. Güreş; cesur, kuvvetli ancak güreş kuralları dahilinde rakibini açık düşürmek için yapılan hile, oyun ve kurnazlıklarla birbirini aldatmaya ve rakibini yenmeye çalışan iki kişinin yani kür vasfına sahip iki yiğidin mücadelesidir. Bu iki yiğidin icra ettiği eylemi, kür ismine eklenen +e- isimden fiil yapma ekiyle oluşturulmuş küre-fiiline gelen -ş fiilden isim yapma ekiyle türetilmiş güreş (< küreş) kelimesi anlatır. (Berbercan, 2009: 181). İntizâmî ve Kadîmî de güreşmenin hileyle yapıldığını anlatırken âl ifadesini kullanmaktadır. Bununla ilgili divan edebiyatından başka örnekler de vermek mümkündür. Haverî'nin *Meydan içinde gam ne kadar pehlevân ise/ Câm-ı mey ile âl idüp alur ayağını* (Açıl, 2016: 211) beyti ya da Vecdî'nin divanından *Küşt-gîr-i felekle tutma güreş/ Çokdurur hîlesi sakın anuñ* (Vecdî, 2017: 156) beyti bunun örneklerindedir.

1.3. Cazgırlık, Salavatlama, Peşrev, Temenna

Cazgırlık, salavatlama ve peşrev iç içe geçmiş kavramlar olduğu için tekrara düşmemek adına tek bir başlık altında incelenecektir. İntizami Surnamesi'nde cazgır için “hengâme-gîr” tabiri kullanılmıştır. Hengâme-gîr günümüzde olduğu gibi *Yâre yol iki kademdür birisini câna bas/ Çünkü bu meydâna geldüñ ayağüñ merdâne bas* şeklinde şiirlerle pehlivanlara ve seyircilere öğüt vermekte ve duacılık görevini yerine getirmektedir. İntizâmî hengamegîrin duasının devlet ve padişah için yapıldığından bahseder ayrıca duanın akabinde cazgır tarafından padişahı övücü mahiyette okunan bir gazelin de metnini verir (Arslan, 2009a: 302). Bu anlamda İntizâmî'nin verdiği örnekler incelendiğinde şenlikteki icraların farklı olabileceğini de göz önünde bulundurarak güreş tekkeleri muhitinde cazgırnemelerin klasik

edebiyat zevki ve tekniğine uygun olarak meydana getirildiği yorumunu yapmak mümkündür.

İntizâmî surnamesine göre hengâmegîr duayı güreşlerin öncesinde değil sonrasında yapmaktadır. Duanın güreşlerin sonunda yapılması genel şenlik tertibine uygun olarak yapılmıştır. Zira her esnaf ya da sanatkâr sınıfı gösterilerinin sonrasında devlet ve padişah için dua etmektedir. İntizâmî, güreşlerin dua bölümünü şu şekilde tasvir eder: *Muhassal tamâm hengâmegîr zûrların görüp ba'de'd-du'â tahsîn deyü kulağın çekdi ve mâh-ı nev âmîn diyerek huzu'u huşû'la du'âya çökdî* (Arslan, 2009a: 302). Burada geçen kulak çekmek tabiri pek çok divan şairi tarafından da kullanılmıştır. Bir çalışmada bu tabiri ele alan Yaşar Aydemir, kulak çekmenin kulağı tutup çekmek, bir nesnenin görüntüsünü hilale benzetmek, öykünmek, takipçisi olmak, anmak, söz dinlemek, kulağına küpe etmek, ders çıkarmak, yola gelmek, gücünü kabullenmek, pes etmek, uyarlamak, nispet etmek gibi müstakil ya da birbiriyle bağıntılı otuz civarında anlamı üzerinde durmaktadır (Aydemir, 2012: 16). Burada iki anlam üzerinde durulacaktır. Metne bakıldığında kulak çekmenin ilk olarak nasihat vermek, uyarıda bulunmak üzere yapılan bir fiil olduğu anlaşılıyor diğer taraftan Yaşar Aydemir'in çalışmada ele aldığı beyitler incelendiğinde kulak çekmek tabirinin çoğunlukla kulağa benzeyen çeşitli nesnelere ile bir müşabehet alakasıyla kullanıldığı görülmektedir. Kulak çekmek tabiri kimi zaman surname metninde olduğu gibi hilal kimi zaman da nal, sedef, yelken, köpük gibi kulağa benzeyen nesnelere bir arada kullanılmıştır (Aydemir, 2012: 5-15). Bu kullanımdan yola çıkarak dua esnasında pehlivanların günümüzdeki gibi sıra olmak yerine hilal şeklinde bir araya gelerek dua ettikleri yorumunu da yapmak mümkündür. Bu durum şenliklerde güreşen pehlivanların tekke mensubu olmasıyla da açıklanabilir. Zira tasavvuf erbabı arasında zikir, ilim, dua, vaaz, sofraya için halka (Uludağ, 1997: 358-359) ya da yarım halka kurmak bir adap haline gelmiştir.

Kadîmî de güreş öncesinde pehlivanları "*Pehlûvânlar idüben bûs-i zemin, Pîrlar şâha du'â itdi hemîn*" beytiyle tasvir ederek duanın güreş öncesinde yapıldığını ifade etmektedir. Kadîmî'nin ifadesindeki pehlivanların zemini öpmeleri peşrev olsa gerektir. Zira günümüzde de pehlivanlar salavatlamadan sonra çıkış yaptıkları zaman sağ dizlerinin üzerine çökerek sağ ellerini toprağa dokundurup üç defa dizlerine, dudaklarına ve başlarına götürürler. Bunun manası insanoğlunun topraktan geldiğine ve yine toprağa döneceğini hatırlatmaktır (Dervişoğlu, 2013: 239). İntizâmî de peşrevle ilgili doğrudan bir betimleme yapmasa da pehlivanların kimi zaman birbirine saldırmaları kimi zamanda rakipleri hakkında bir avuç toprak olsa da baş üzere yeri var şeklinde düşündüklerini söylemesi (Arslan, 2009a: 301) peşrevin günümüzde bilinen manalarıyla denk düşmektedir.

1582 Şenliği'ni anlatan Ferâhî, şenliğin on beşinci gününde pehlivanlardan bahsederken "*Hazret-i Mahmûd-ı Pür-Yâr-ı Veli âyinin riayet eylediler ve ol pir-i rüşen-zamîrûn du'â vü senasın eyleyüp yüz yirde koyup*

revâne oldılar.” şeklinde pehlivanların piri olarak bilinen Mahmut Pir-Yar-ı Velî’den bahsetmektedir (Ferâhî, 2016: 246). Evliya Çelebi de Edirne Güreşçiler Tekkesini anlatırken Mahmut Pir-Yar-ı Velî’nin pehlivanların piri olduğunu ve tekkede yapılan idmanların onun töresi üzere yapıldığını ifade etmektedir (Evliya Çelebi, 2006: 582-584). Kaynakların kullandıkları “ayın” ve “töre” kelimeleri şüphesiz bir sistemin işaretidir. Bu durum bize güreşlerde ya da güreş öncesinde uygulanan idman, peşrev, salavatlama, dua gibi bölümlerin Mahmut Pir-Yar-ı Velî tarafından sistemleştirildiğini düşündürmektedir.

İntizâmî ve Ferâhî cazgırdan bahsetmelerine rağmen salavatlama ile ilgili bilgi vermezken Vehbî surnamesinde salavatlama bahsedilmektedir. Vehbî 1582 Şenliği’nde pehlivanların pirlere birinin "*Oldum yine küşt-gîr-i meydân-ı Sûhan, Allâh oñara be-‘aşk-ı Ahmed salavât*" şeklinde beyit okuyarak pehlivanları salavatladığını ifade etmektedir.

Tüm bunlarla birlikte Vehbî surnamesinde Levnî tarafından çizilen minyatürler incelendiğinde cazgırın/duacının kıyafeti hakkında da bilgi sahibi olmamız mümkündür. Buna göre cazgırın başına beyaz destarla sarılmış gri renkli bir kavuk taktığı görülmektedir. Vücudunda açık kahve renkli kumru yaka bir dolama bulunmaktadır. Dolamanın üstten birkaç düğmesi kapatılmış göbek kısmına gelen orta kısım gri renkli bir kuşak vasıtasıyla birleştirilmiştir. Dolamanın etek uçları zorluk vermemesi için kuşağın sırt bölgesine doğru katlandığından altında beyaz üzerine mavi çizgili kumaştan imal bir iç gömlek görülür. Cazgır kıyafeti ayağa giyilen kırmızı şalvar ve sarı çizmelerle tamamlanmıştır (Resim 4). Cazgırın ayağında bulunan sarı çizmelerin rengi Osmanlı’da kökeni Türk mitolojisine kadar uzanan derin bir anlamsal çerçeve oluşturarak sosyal statü göstergelerinden biri olmuştur. Sarı renk genel anlamda Müslümanların (Sezer Arıç, 2006: 148) daha özel anlamda Türkmenlerin çizme ya da ayakkabı rengi olarak bilinmiştir (Genç, 1997: 1095) Çeşitli Batılı kaynaklarda da ifade edildiği üzere “sarı çizme giymek” deyişi Türkçede, üst mertebelere ulaşmakla ilgili düşünülmüştür (Özkarıcı, 2012: 5). Ordu teşkilatına bakıldığında da bu anlamı görmek mümkündür. Orduda hasekiler, solaklar, topçubaşılar, ocak başçavuşları, falakacıbaşılar (Pakalın I, 1993) gibi seçilmiş, imtiyazlı, lider vasıflı kişi ve gruplar sarı çizme giymişlerdir. Cazgırın sarı çizme giymesi de onun statüsünü işaret etmektedir.

İntizamî surnamesinde temannâ ile ilgili az da olsa bilgi verilmektedir. Sözlükte selam, tehiyye, aşinalık veya teşekkür makamında muhtelif vaziyetlerle sağ eli az çok aşağıya indirdikten sonra ağza dokundurup başın üzerine koymak hareketi anlamına gelen temennâ kelimesi (Şemseddin Sami, 440) eyle-, et-, çak- gibi yardımcı fiillerle kullanılmaktadır. Yağlı güreşte hem güreşten önce peşrev çekerken pehlivanların seyircileri selamlaması esnasında yaptığı hareketler hem de güreşten sonra galip pehlivanın sağ eliyle bacağına, dudağına ve alnına dokunmak suretiyle sağ

kolunu havaya kaldırarak yaptığı selamlama ve galibiyetini ilan etme hareketine denmektedir. Yağlı güreş terimi olarak temenna, genellikle çak-yardımcı fiiliyle kullanılmaktadır. Surnameler arasında temennayla ilgili bilgi veren tek surname İntizâmî surnamesidir. İntizâmî'nin ifadesine göre yenen pehlivanlar temenna esnasında tekbir getirmektedir (Arslan, 2009a: 434).

1.4. Güreş Oyunları

Surnameler içerisinde güreş oyunları ile ilgili bilgi veren tek surname yazarı İntizâmî'dir. Onun oyunlarla ilgili verdiği bilgiler de oldukça sınırlıdır. İntizâmî "sarma, pa-bend geçmek (köstekleme) şeklinde iki oyun ismine yer vermiştir (Arslan, 2009a: 429). Bunun dışında doğrudan ismi verilen güreş oyunu bulunmamaktadır. Ancak İntizâmî kimi yerlerde de güreş oyunlarını tasvir etmiştir. Örneğin *Birbirine dış bileyüp eñsesine hayli toyunca yumruk yidürdiler.* (Arslan, 2009a: 433) şeklinde elenseyi ya da *Kimi hasmın boyunca kaldırıp nigûn-sârî hevâya dikdi* şeklinde günümüzde de bilinen keçi dikmesi gibi bir oyunu tarif etmektedir (Arslan, 2009a: 433).

1.5. Güreşle İlgili Terimler

Surnamelerde güreşler tasvir edilirken güreşle ilgili bazı terimlere de yer verilmiştir. Bunlar arasında güreşmek, güreş tut- (Arslan, 2009a: 301/439), girişmek, baş başa urmak (Arslan, 2009b: 294), baş urmak (Alvan, 2020: 72) küştgirlik eyle- (Ferahi, 2016: 302) gibi günümüzde kullanılan ya da anlamı açık olan terimler olduğu gibi ayak al-, el arkası yerde ol-, elleş-/ el alış-/ el ur- gibi günümüzde kullanımdan düşmüş, anlam değişmesine uğramış bazı güreş terimleri de bulunmaktadır. Unutulmuş bu güreş terimlerinin anlam çerçevesini ve kullanım şekillerini şu şekilde izah etmek mümkündür:

1.5.1. Ayak almak: İntizâmî'nin güreşleri anlatırken kullandığı tabirlerden biri olan "ayak almak" fiili (Arslan, 2009a: 301/440) başı aşağı gelecek şekilde alaşağı etmek anlamına gelmektedir. Bu deyimdivan şairleri tarafından daha çok bir cezalandırma şekli olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte bir güreş terimi olması bakımından deyimdivan geçtiği beyitlerin önemli bir kısmında güreş ve pehlivanlıktan bahsedilir (Şentürk, 2016: 446). Bu deyimdivan bir güreş terimi olarak kullanımıyla ilgili başka örnekler vermek mümkündür. Divan şairleri kadeh anlamına gelen ayak kelimesini tevriyeli bir şekilde çok defa kullanmışlardır. 15. yy. divan şairlerinden Mesîhî ömrün son zamanlarında felek pehlivanının insanı yeneceğini anlatırken ayak al- fiilini şu şekilde kullanır: *Ki âhîr demde küşt-gîr-i eflak/ Ayağını alur oñ pehlivânuñ* (Mesîhî, 2020 :204). Zâtî de *Yürüt ayağı başuñ için sâkiyâ müdâm/ Kim küşt-gir-i gussa alupdur ayacuğum* (Şentürk, 2016: 446) şeklinde gam pehlivanı ayağını alıp onu baş aşağı ettiği için sakiye kadehi sürekli döndürmesini tembihlemektedir. Şeyh Galip de bir gazelinde "ayak al" fiilini yine tevriyeli olarak şu şekilde kullanmıştır. *Meyhane sadrına geç otur kâm-rân isen, Sâkînin al ayağını ger pehlevân isen.*

Ayak al- fiilinin ayak çekmek şeklinde kullanımı da mevcuttur. Hayâlî Bey'in sürahiye her ne kadar yaşlanmış, perçemine ak düşmüş olsa da ayağını çekerek seni devirecek bir pehlivan yoktur şeklinde seslendiği beyit buna bir örnektir: *Ey şurâhî yoğdur ayağın çeker bir pehlevân/ Gerçi kim devrân sefid etmiş başuñda perçemün* (Hayâlî Bey, 1945: 250)

1.5.2. El arkası yerde olmak: Surname yazarları içerisinde İntizâmî ve Vehbî'nin kullandığı güreş terimlerinden biri de "el arkası yerde olmak"tır (Arslan, 2009a: 301/440/479; Arslan, 2009b: 275). Bu deyim "el arkası yerde de-" ve "el arkasını yere/yerde ko(y)" biçimlerine tespit edilebildiği kadarıyla 15. yy'dan itibaren her dönemde rastlanmaktadır. Sonraki dönemlerde "el arkası yerde et-/eyle", "arkasını yere bas-" şekliyle de çeşitli şair ve yazarlarca kullanılmıştır (Demirkazık, 2013: 620-621).

El arkası yerde olmak deyimini esasen eski bir gelenek olarak pehlivânlar güreşirken yenileceğini anladığı zaman elinin arkasını yere vurarak pes demesi ve böylece güreşin sona ermesine dayanmaktadır (Onay, 2009: 376). A. Atilla Şentürk, bu deyim "sadece güreş gibi sporlarda değil aynı zamanda gündelik hayatta bir selamlama, büyüğün büyüklüğünü kabul etme, ona itaat etme anlamında bir davranış şekli olarak da değerlendirmektedir (Şentürk, 2020: 91). Kanaatimizce bu deyim, bir güreş terimi olmasına rağmen anlam çeşitliliği kazanarak kimi zaman terim anlamıyla da münasebet içerisinde üstünlüğünü kabul etme anlamında kullanılmıştır.

Deyimi konu alan kimi çalışmalarda (Demirkazık, 2013: 617-633; Şentürk, 2020: 91-93) deyim "kullanımıyla ilgili pek çok örneğe yer verilmektedir. Burada deyim "kullanımını örneklendirmek için bu çalışmalarda yer almayan birkaç örneğe yer verilecektir. Vusûlî bir beyitte aşkın ay gibi güzel sevgilisinin güzelliğini görünce ayağına kapandığını ve güneşin pençesinin bile el arkası yerde diyerek ona karşı pes ettiğini ifade etmektedir: *Ol mehûñ hüsniñi gördi yüz sürüp ayağına, Dedi el arkası yerde pençe-i hurşîd aña* (Vusûlî, 2010: 51). Yine Hakim Efendi Tarihi'nde farklı tarihlerde (16 Ağustos 1753, 1 Ağustos 1754, 28 Temmuz 1755) Dolmabahçe'de verilen ziyafette yapılan güreşleri anlatmak için "*Pehlevânân meydâna çıkup, püşt-i feleki el arkası yerde mu'terif-i 'acz eylediler*" şeklinde pehlivanların feleğin sırtını yere getirerek aczini itirafa mecbur ettiklerini anlatılmaktadır (Hakim Efendi I, 2019: 60-148-281).

Günümüzde güreşte bu deyim ve davranış şekli kullanılmamakla birlikte günümüze yakın zamanlarda okunan anonim salavatlama metinlerinde buna benzer ifadelerin olduğu görülmektedir. (...) *El paçada, diz yerde/ Güreşelim düz yerde/ Elini terste takar/ Evini başına yıkar/ Hasmin karıncaysa hor bakma/ Yiğitsen meydandan çıkma* (...) şeklinde söylenen salavatlama metninde "elini terste takar" ifadesi el arkası yerde deyimini hatırlatmaktadır.

1.5.3. Elles-/ El alış-/ El ur-: Surnamelerde güreşmek fiili yerine kullanılan diğer fiiller elles- (Arslan, 2009a: 245/301) el alış- (Arslan, 2009a:

301) el ur- (Ferâhî, 2016: 338) filleridir. Bu fiillerin günümüzde de olduğu gibi güreş öncesinde pehlivanların tokalaşmak, el tutuşmak suretiyle güreşe başlamalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim Vehbî'nin güreşleri anlatırken *Çengîleriñ sağ tarafında küştî-gîrler güreş tutmaq için birbirleri ile pençeleşdiler* (Arslan, 2009b: 294) şeklinde güreş öncesini işaret ederek el yerine pençe kelimesini kullanması bunu doğrulamaktadır.

Elleş- fiili esasen il (ya da él) “el” isminden /+le-/ isimden fiil yapan ek ve /-ş-/ fiilden fiil yapan işteşlik eki vasıtasıyla oluşturulmuştur. Fiilin asıl anlamı “elleşmek (krş. Etü. eligleş-)” olup bu anlamdan türemek suretiyle Kutadgu Bilig’te “el ele tutuşmak, el tokalaşmak, dostluk duygusuyla birine el sürmek (sevgiyi belirtmek üzere onu elle sıvazlamak), ortaklık sağlamak, uzlaşmak” gibi anlamlara gelmektedir (Berbercan, 2013: 92). Sonraki yüzyıllarda anlam genişlemesine uğrayan fiile *Lügat-ı Ebüzziya* (1306, 103) *Kâmûs-ı Türki* (1317: 157) gibi sözlükler “döğüşmek, güç denemek ve el şakası yapmak” gibi anlamlar vermektedir. Bununla birlikte elleşmek kelimesi divan şairlerinin de kullandığı anlam üzere hemen her zaman güreşmek, karşılıklı çekişmek, savaşıp dövüşmek, boy ölçüşmek anlamlarında kullanılmıştır (Şentürk, 2020: 145-146). Elleşmek fiilinin güreşmek anlamıyla alakalı kullanımı için Bakî'nin kimseye yenilmeyeceği iddiasında olan sakiyi meydana güreş için çağırdığı şu beyti örnek vermek mümkündür: *Çekemez kimse ayagum diyü lâfurma inen/ Sâkiyâ elleşelüm gel berü meydâne biraz* (Bakî, ty: 166). Beyânî de sevgilisine ağıyar ile güreşmek istediğini ve bunun için pehlivan gibi soyunup meydana girdiğini anlatırken elleş- fiilini kullanır: *Elleşüp cânâ tutuşmak istedüm ağıyâr-ıla/ Küştigîrâne soyundum 'azm-i meydân eyledüm* (Beyânî II, ty: 389). 18. yy. şairlerinden Kânî de bir viladet şenliğiyle ilgili çiçekler ve ağaçları sembol olarak kullandığı *Kasîde-i Nâkisa Der-Sitâyîş-i Donanmâ-yı Sûr* isimli suriyye kasidesinde güreşleri anlatırken elleş- fiilini kullanmaktadır: *Çenâr ile 'aceb elleşdi bu şeb, Nesîm-i subh idüp hoş pehlevânî* (Arslan, 2011b: 187). Yine Hâce-i Cân Ali Fütüvvet-nâmesinde de Hazret-i Cebrail ile Hazret-i Adem'in güreşi anlatılırken *Âdem: Be cânım bu yirler hod hep benümdür diyüp Cebrail'le elleşdiler. Hemân dem Cebrail, Âdem'i götürüp yire urdı* şeklinde Hz. Cebrail ile Hz. Adem'in güreşleri elleş- fiiliyle anlatılmaktadır (Torun, 1998: 134).

1.6. Pehlivanların Haricinde Güreş Gösterisi Yapan İnsanlar

Surnamelerde pehlivanların haricinde bazı meslek gruplarının da güreş temelli gösteriler yaptığını görmek mümkündür. Bu meslek gruplarından birisi kürkçülerdir. İntizâmî'ye göre meslek gruplarının geçişi sırasında kürkçülerden iki kişi gösterilerini daha ilgi çekici hale getirebilmek için ağustos ayının sıcağına rağmen üzerlerine kalın ayı postları giymişler ve bu şekilde meydanda güreş tutmuşlardır (Arslan, 2009a, 2012: 245). Vehbî de nalbantlardan bazılarının meslek grubunun geçişi sırasında birbiriyle güreştiklerini ifade etmektedir (Arslan, 2009b: 335).

1.7. Hayvanlarla Yapılan Güreş Gösterileri

Surnamelerde insanların birbirleriyle yaptıkları güreşlerin haricinde insanların eşek ve ayılarla ya da ayılar ve koçların kendi aralarında yaptığı güreşler hakkında da bilgi bulunmaktadır. Bunlar tamamıyla gösteri ve eğlence amaçlı güreşlerdir.

1.7.1. Eşekle Güreş: İntizâmî'nin bildirdiğine göre cemaziyelevvel ayının on dördüncü günü bir delikanlı meydana bir eşek getirip pehlivanların âdeti üzere onunla defalarca güreş yapmıştır. Eşek güreşte öylesine mahirdir ki bir insan gibi kimi zaman iki ayağı üzerine kalkarak ön ayaklarını çember yapmak suretiyle adeta elense çeker gibi sahibinin boynuna sarılmıştır (Arslan, 2009a: 439).

1.7.2. Ayıların güreşi/Ayıyla Güreş: İntizâmî “yüz-bânân” olarak ifade ettiği ayıcıların gösteri için meydana gelmesi ve ayıları güreştirmeleriyle ilgili şu bilgileri vermektedir: Ayıcılar iki ayı getirip meydana girdiler. Her ayıcı kendi ayısını övmeye başladı. Sonrasında aslan gibi olan iki cesur ayı, pehlivanlar gibi iki ayak üzerine kalkıp çeşitli oyunlarla güreşmeye başladılar (Arslan, 2009a: 429). Vehbî surnamesinde de ayıların güreşiyle alakalı iki olaya yer verilmiştir. İlk olarak şenliğin dördüncü gününde çirkinliğiyle meşhur Muhzır Ağa'nın adamlarından Çomar lakaplı bir kapı kethüdası bir ayıyla güreş tutmuş, diğer ayıcılar da ona uyup ayıların zincirlerini çözmüşler ve ayılarla güreş etmişlerdir. Ayılar ve ayıcılar güreş işinde öyle ehildirler ki Vehbî'ye göre pehlivanların uyguladığı bütün güreş oyunlarını uygulamışlardır. En nihayetinde ayılar ayıcılara üstünlük sağlamıştır (Arslan, 2009b: 207-208). Yine Vehbî'ye göre şenliğin sekizinci günü şenlik meydanına otuz kadar ayı getirilmiş ve bunlar çeşitli gösteriler yaptıktan sonra meydana ayı avında kullanılan samson cinsi birkaç köpek getirilip ayılar kışkırtılmış ve sonrasında ayıcıların ayılarla güreşmesi emredilmiştir. Bunun üzerine ayılarla ayıcılar arasında Vehbî'nin ifadesiyle “pehlevânlık resmine ri'âyet” ederek güreş başlamış ancak bir dakika içerisinde ayıcılar ayılara yenilmişlerdir (Arslan, 2009b: 274-275). Aynı şenlikten bahseden Hazîn surnamesinde de ayrıntıya girmeden Çomar isimli kethüdanın ve diğer ayıcıların yaptıkları güreşlerden bahsedilmektedir (Arslan, 2009c: 372).

1.7.3. Koçların Güreşi: İntizâmî surnamesinde koçların yaptığı gösterilere de yer verilmiştir. İntizâmî koçların bu mücadelesi için her ne kadar güreşmek ifadesini kullanmamış olsa da insanların yaptığı güreşlerle birlikte deve güreşi, boğa güreşi ve koç güreşi eski bir şenlik geleneği olduğu için (Çobanoğlu, 2015: 32) burada bahsetmeyi uygun görüyoruz. İntizâmî, şenlikteki koçları dört boynuzlu, Hz. İsmail (as) aslından, cennet kurbanları neslinden diyerek tasvir etmektedir. Bu koçlar sahipleri tarafından meydanın iki köşesine götürülüp birbiri üstüne salınmışlar ve bir müddet baş vurup tokuşmuşlardır. Akabinde araçlar “Amaç hayvanlara azap etmek değil seyirdir” diyerek koçları ayırmışlardır (Arslan, 2009a: 321).

1.8. Cansız Varlıklarla Güreş

Surnamelerde insan ve hayvan güreşlerinin ya da hayvanlarla yapılan güreşlerin haricinde cansız varlıklarla yapılan ya da cansız varlıkların hareket ettirilmek suretiyle kendi aralarında yaptırılan güreşlere de yer verilmektedir.

1.8.1. Tulumla Güreş: Osmanlı şenliklerinde şenlik meydanını temizlemek, sulamak; seyircilerin düğün alanına girip kargaşa çıkarmalarını önlemek ayrıca komik ve garip hareketlerle seyircileri güldürmek üzere tulumcular görevlendiriliyordu. Hazîn surnamesinde bahsedilen güreşlerden biri de bu tulumculardan birinin tulumla yaptığı güreştir (Arslan, 2009c: 474) Buna göre tulumculardan biri yağlı bir tulumla güreşe tutuşmuş güreşte yapılan hamle ve hücumlarla tulumu yenmeye çalışmış ancak sonunda eğlenceyi arttırmak adına tulumla mağlup olmuştur (Arslan, 2009c: 358).

1.8.2. Kuklaların Güreşi: Vehbî surnamesindeki güreş bahislerinden biri de kuklaların güreşidir. Buna göre şenliğin dokuzuncu günü marangozların geçişi sırasında ırgat ve kazma sallayan işçi şeklinde, gülünç kılıklı ve eğlenceli kuklalar zaman zaman hoplamış, zıplamışlar zaman zaman da birbirleriyle güreşmişlerdir (Arslan, 2009b: 297)

Tüm bunlarla birlikte hakkında çok az bilgiye ulaşabildiğimiz ve bu sebeple tasnif etmediğimiz güreşle alakalı başka bilgiler de bulunmaktadır. Ferâhî 1582 şenliğinin 11. gününde matrakçıların geçişlerinden bahsederken matrakçıların en iyileri anlamında “başpehlivanları” ifadesini kullanmaktadır (Ferâhî, 2016: 235) Bu ifade her ne kadar güreşçiler için kullanılmamış olsa da yağlı güreşte boylara dair de bir telmihte bulunabileceği kanaatindeyiz. Diğer taraftan İntizâmî'nin *Zeber-dest pehlevân cüvânlar birer birer tâlî'lerin denediler* (Arslan, 2009a: 301) şeklindeki ifadesi şayan-ı dikkattir. Zira pehlivanlık gibi bir güç sporunda sonuç, kuvvete değil de bahta bağlanmaktadır. Bu, günümüzde pehlivanların galibiyeti ve mağlubiyeti “nasip” çerçevesinde değerlendirmesiyle oldukça benzeşmektedir. Yağlı güreşte hiçbir pehlivan zaferden emin olarak güreşe çıkmaz. Pehlivan; çalışır, tevekkül eder, hissesine düşen nasibi vakarlı bir şekilde karşılar (Dervişoğlu, 2020: 37). Öyle görülüyor ki güreş geleneğinin pehlivanlar için ortaya koyduğu maddi ve manevi hususiyetlerinden kaynaklanan bu durum, yüzyıllar boyunca bu şekilde var olagelmıştır. Güreş musikisi hakkında hiçbir surname bilgi vermese de Levni'nin Vehbî surnamesinde çizdiği minyatürlerden güreşlerde müziğin kullanıldığını görmek mümkündür. Minyatürde pehlivanlar meydana güreşirken yedi zurna, beş kös, dört nekkare, dört kerrenayın pehlivanlara eşlik ettiği görülmektedir (Resim 4).

Sonuç

Kültür tarihimizin birinci elden kaynaklarından biri olan surnameler diğer yazılı anlatım türlerinin temas etmediği kimi detay bilgileri

içermektedir. Çalışmamızda surnamelerin bu hususiyetlerinden yola çıkılarak surnamelerde verilen güreş bağlamı bilgiler tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir. Buna göre, şenliklerde yer alan pehlivanların vücutları itibariyle normale göre oldukça heybetli; coğrafi mensubiyetleri itibariyle Osmanlı mülkünün değişik yerlerinden İstanbul'daki pehlivan tekkelerine toplanmış pehlivanlar olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında pehlivanların güreşirken kispet değil tuman denilen şalvar benzeri bir kıyafet giydikleri, güreş sonunda sırtlarına değişik kaynakların ısrarla üzerinde durdukları şekliyle mavi kumaş örttükleri, güreş haricinde barata benzeri bir başlık taktıkları, başlarında bir tutam perçem bıraktıkları yine surnameler vasıtasıyla tespit edilen bilgilerdendir. Yine şenliklerde yapılan güreşlerin niteliği, güreşin vazgeçilmez unsurlarından biri olan cazgırın geçmişte hengamegir olarak adlandırılması, 18. yy.daki görünüşü; güreşteki görev ve işlevi; salavatlama örneği ve dua nizamı; peşreve dair bilgiler; ayak al-, el arkası ol-, elleş- vb. unutulmuş güreş terimleri, güreş oyunları, Pehlivanların Piri Mahmut Pir-Yâr-ı Velî'ye dair bilgi, şenliklerde başka hangi insan hayvan ya da cansız varlıkların güreş gösterisi yaptığı gibi bilgiler doğrudan ya da dolaylı yollarla surnameler vasıtasıyla elde edilmiştir. Bu doğrultuda surnameler bir taraftan Osmanlı sarayının güreşe verdiği değeri ifade ederek eğlence bağlamında saray ve halk mutabakatını ortaya koyarken diğer taraftan hakkında oldukça sınırlı tarihî malumat bulunan Türk güreşiyle alakalı verdiği bilgilerle bu geleneğimizin gelecek nesiller tarafından yaşatılmasında ve yorumlanmasında rol oynamaktadır.

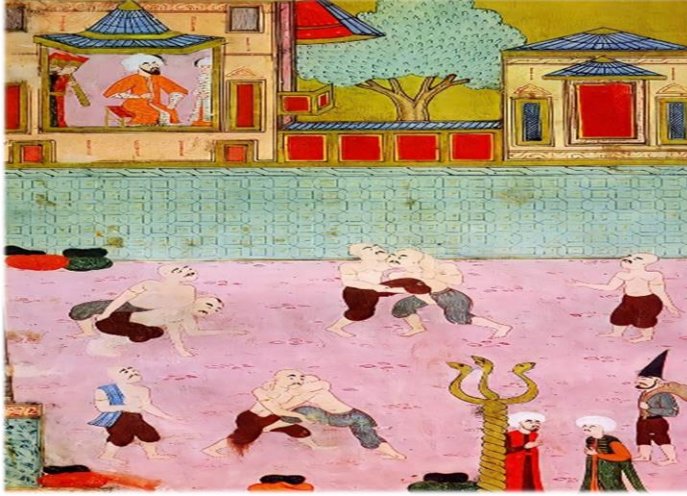
KAYNAKÇA

- Açıl, B. (2016). Hâverî (ö. 1565) ve Dîvânçesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y.8, S. 16, 172-216.
- Alvan, T. (2020). 1582 tarihli yeni bir surname metni: Akşemseddin'in torunu Kadîmî'nin Sûr-nâme'si. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 1-77.
- And, M. (1959). *Kırk gün kırk gece*. İstanbul: Taç.
- And, M. (1993). *16. yüzyılda İstanbul kent, saray, günlük yaşam*. İstanbul: Akbank Kültür Sanat Kitapları.
- And, M. (1994). Sur-ı Hümayun. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. C. 7, 71-72.
- Arslan, M. (2008). *Osmanlı saray düşünleri ve şenlikleri I (Manzum Surnameler)*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı,
- Arslan, M. (2009a). *Osmanlı saray düşünleri ve şenlikleri II (İntizâmî Surnamesi)*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.
- Arslan, M. (2009b). *Osmanlı saray düşünleri ve şenlikleri III (Vehbî Surnamesi)*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.
- Arslan, M. (2009c). *Osmanlı saray düşünleri ve şenlikleri IV-V (Lebîb, Hazîn, Abdî Surnamesi, Telhîsü'l Beyan'ın Surname kısmı)*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.
- Arslan, M. (2011a). *Osmanlı saray düşünleri ve şenlikleri VI-VII (Haşmet, Melek İbrahim, Nafi ve müellifi bilinmeyen surnameler)*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.

- Arslan, M. (2011b). *Osmanlı saray düğünleri ve şenlikleri VIII (Sûriyye kasideleri ve tarihleri)*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.
- Atasoy, N. (1997). *Surname-i Humayun: Düğün kitabı*. İstanbul: Koçbank.
- Atıl, E. (1999). *Levni ve Surnâme*. İstanbul: Koçbank.
- Aydemir, Y. (2012). Divan şiirinde kulak çekmeye dair. *Turkish Studies*, S. 7/1, 3-17.
- Aynur, H. (2009). Surnâme. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, 565-567.
- Baki (t.y.). *Divan*. (Hzl. Sabahattin Küçük) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Beyânî (t.y.). *Divan*. (Hzl. Fatih Başpınar) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, C. II.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). Göçebe Türklerin dünyasında "oyun" kavramsallaştırmasının kaynağı olarak Altay Şamanizmi ve takvime bağlı ritüellerin sekülerleşmesi. *Bişkek Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları Sempozyumu*, 29-33.
- Dervişoğlu, M. (2013). *Halk bilimi açısından Kırkpınar güreşleri*. İstanbul: Edirne Valiliği Kültür.
- Dervişoğlu, M. (2020). *Yiğit lakabıyla anılır, yağlı güreşte lakaplar*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Eberhard, W. (1940) "Çin Kaynaklarına Göre Türkler ve Komşularında Spor" (Çev. N.T. Uluğtuğ), *Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi*, S. 87, C. 15, s. 209-215.
- Ebuzziyâ Tefkik (1306). *Lugat-i Ebuzziyâ*. Kostantîniyye. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziyâ.
- Evliya Çelebi (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (3/2)*, (Hzl. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı) İstanbul: Yapı Kredi.
- Genç, R. (1997). Türk inanışları ile millî geleneklerinde renkler ve sarı-kırmızı-yeşil. *Erdem Dergisi*, 9 (27), 1075-1110.
- Güven, Ö. (1992) *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Hayalî Bey (1945). *Divan*. (Hzl. Ali Nihat Tarlan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- İmamoğlu, O. - Türkmen, M. - Azizbaev, S. (2012). Surnamelerde spor motifleri. <https://researchgate.net/publication/319482524> (Erişim: 02.04.2021)
- İnan, A. (1992) *Manas Destanı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Kavlu, M. (1993). *Surnamelerde spor*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Koç, A. (2016). Eşikteki mücadele: Anadolu düğünlerinde kaynana-kaynata güreşi. *Journal of International Social Research*, 9 (42), 252-274.
- Mesîhî (2020). *Divan*. (Hzl. Mine Mengi) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Nicolas de Nicolay (1568). *Les quatre premiers livres des navigations et pérégrinations orientales*.
- Özdemir, M. (2016). *Surname, Bir özge alem, Osmanlı payitahtında 1582 şenliği*. Ankara: Grafiker.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü I*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Sezer Arıç, A. (2006). Türklerde kıyafetin kısa tarihi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22 (64-65-66), 141-160.

- Şahin, N. (2020). *XVI. yüzyılda Avrupalı seyyahlara göre Osmanlı Macaristanı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şemseddin Sami (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı şiiri kılavuzu 1*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- Şentürk, A. A. (2020). *Osmanlı şiiri kılavuzu 4*. İstanbul: OSEDAM, DBY.
- Torun, A. (1998). *Türk edebiyatında Türkçe fütüvvet-nâmeler üzerine bir inceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tulum, M. (2008). *Surname III. Ahmet'in Düğün Kitabı*. İstanbul: Kabalıcı.
- Uludağ, S. (1997). Halka. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, 358-359.
- Üçel Aybet, G. (2010). *Avrupalı seyyahların gözünden Osmanlı dünyası ve insanları (1530-1699)*. İstanbul; İletişim.
- Vecdi (2017). *Dîvân*. (Hzl. Hasan Kavruk, Bahir Selçuk), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Vusuli (2010). *Dîvân*. (Hzl. Hakan Taş), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yıldıran İ. (1996). Uygulama Nedenleri ve Fonksiyonları Bakımından Türk Kültürünün Erken Devirlerinde Bazı Sportif Aktivitelerin Görünümü. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, C.1, S.2, s. 47-57.
- Yıldırım, Y. - İmamoğlu, O. - Türkmen, M. (2002). Osmanlı devletinde sporun surnamelere yansması. *Güneyde Kültür Dergisi*, C. 13, S. 136.
- Yüksel Y. (2018). Klasik Türk şiirinde güreş ve pehlivanlık. *Journal of Turkish Language and Literature*, 4 (2), 589-616.
- URL-1: <https://brema.suub.uni-bremen.de/ms/content/pageview/1616886>
(Erişim: 09.03.2021)

EKLER

Resim 1: Nakkaş Osman'ın Surname-i Hümayun'a (İntizâmî surnamesi) çizmiş olduğu güreş minyatürü

Resim 2: Nicolas de Nicholay'in *Les Quatre Premiers Livres des Navigations et Pérégrinations Orientales* isimli eserinde yer alan pehlivan tasviri.

Resim 3: Lambert de Vos'un *Oriental Costumes* isimli eserinde yer alan pehlivan tasviri.

Resim 4: Levni'nin *Vehbî surnamesinde* çizmiş olduğu güreş minyatürü.